

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz



INTERNETOVÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

2012 | Vol. 4 | No. 3 | ISSN 1803-8220

JÜPTNER, Petr (2012). Přímá volba starostů v evropské komparaci a české diskusi. *Acta Politologica* 4, 3, 232-245. ISSN 1803-8220.

Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

Internetový recenzovaný časopis vydává
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze,
Katedra politologie Institutu politologických studií

Přímá volba starostů v evropské komparaci a české diskusi¹

Petr Jüptner²

Abstract:

The aim of this article is to process the topic of extension of direct mayor election in the European comparison which creates a context for processing of development of the Czech political debate on the introduction of direct mayor election during the coalition government of Petr Nečas. Through content analysis of government documents are analysed three main issues: the proposed model of direct mayor election, a new position of mayors in the municipal order (local government system) as well as the possible impact of the proposed changes. Special attention is paid to the close relationship between the government proposal and Slovak model of direct elections.

Key words: Local politics, direct election of mayors

1. Úvod

Již z komunálních voleb v roce 2014 mají vzejít v malých obcích České republiky poprvé přímo zvolení starostové. Téma přímé volby je však stále předmětem intenzivních koaličních vyjednávání bez jasného výsledku – definice „malých obcí“ je stále předmětem diskuse a implementace spojená se změnou ústavu může v obou komorách českého parlamentu vzhledem k nutnosti získání podpory třípětinové většiny poslanců a senátorů narazit na problémy a odmítnutí. Téma zavedení přímé volby starostů je tedy velmi aktuální a v předloženém článku zpracované přesto, že podkladové materiály často nejsou veřejné, dochází v nich k průběžným změnám a klíčové parametry se díky peripetiím koaličního vyjednávání průběžně mění. Tyto problémy významně komplikují zpracování české implementace přímé volby, jejíž politický kontext není dostatečně zpracován. Odborná literatura se věnuje zejména roli starostů v místním rozvoji [Bernard, Kostecký, Illner, Vobecká 2011], postojům starostů a dalších místních politických aktérů [Ryšavý 2010; Ryšavý, Šaradín 2011], případně starostům jako politickým aktérům [Illner 2001; Balík 2012; Bernard 2012], zatímco analýze politického kontextu a modelu přímé volby se věnuje pouze velmi malý počet článků v odborných časopisech [Jüptner 2009a; Šaradín 2010].

Diskuse o případném zavedení přímé volby starostů budí v jednotlivých zemích intenzivní laické, politické a odborné diskuse³. Jakkoli je velmi problematické otázku analýzy výskytu a rozšiřování přímé volby konceptualizovat nebo operacionalizovat, politikům, ve-

¹ Článek byl zpracován v rámci projektu Grantové agentury České republiky č. P408/10/0811 „Nástroje slučování fragmentovaných lokálních samospráv. Zkušenosti a praxe evropských zemí a analýza jejich možného využití v České republice“.

² PhDr. Petr Jüptner, Ph.D. je odborným asistentem Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, U Kříže 8, 158 00 Praha 5 Jinonice. Kontakt: juptner@fsv.cuni.cz.

³ Podobně jako v případě diskusí o zavedení přímé volby prezidentů či hlav regionálních exekutiv.

řejnosti a nezřídka i odborníkům se přímá volba často jeví jako jednoduchá ideová otázka, se kterou jsou spojeny jednoznačně formulovatelné výhody a nevýhody. Z tohoto důvodu jsou odborná diskuse i způsob implementace často podceňovány, ačkoli je kontext přímé volby starostů bezpochyby výrazně širší a složitější než kontext zavedení přímé volby prezidenta. Ten se skládá zejména z volebního systému včetně podmínek pro vstup do volební soutěže, vztahu k ostatním ústavním institucím a ze vztahu ke stranickému systému. U starostů je nutné vedle uvedeného kontextu⁴ zohlednit různé dopady v případě asymetrických municipálních struktur v jednotlivých zemích, případně roli starosty v místní komunitě a jejím rozvoji. Otázka přímé volby starostů je tak často podceňována a k implementacím dochází často za improvizací a bez zohlednění [Holtkamp 2005] či dokonce zpracování [Jüptner 2009a: 326-328] odborné diskuse.

Předložený text si vzhledem k výše uvedenému klade následující cíle:

1. Zpracovat základní nástin implementací přímé volby starostů v evropské komparaci.
2. Zodpovědět otázku, jak probíhající českou diskusi a implementaci zasadit do kontextu vývoje v evropských zemích.
3. Zodpovědět otázku, jaké základní parametry má diskutovaný český model přímé volby, jaké jsou jeho zdroje, rizika i úskalí implementace.

Jsem si vědom, že vzhledem k oficiální nedostupnosti řady podkladových materiálů bude předložený text spíše kontextuální. Zdrojově článek v evropské komparaci vychází ze zpracování zahraniční odborné literatury, odborných článků, monografií, recenzovaných sborníků, working papers a výjimečně i studentských závěrečných prací. Ke zpracování některých zdrojů pro tuto část napomohly také některé seminární práce zpracované studenty vlastního semináře *Nové přístupy k místní správě a přímá volba starostů*, který byl v akademickém roce 2011/2012 realizován na Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. V analýze českého modelu jsou pak využity zejména dvě analýzy MV ČR, usnesení vlády, návrhy věcných záměrů legislativních norem i informace z odborných seminářů, kterých se vedle odborníků a resortních úředníků účastnili i političtí aktéři.

2. Přímá volba starostů v evropské místní samosprávě

Ačkoli je přímá volba například v České republice částí politické reprezentace stále nahlížena jako kontroverzní⁵, v evropském měřítku nelze přehlédnout trend pozvolného rozšiřování případů zavádění plošné, selektivní nebo fakultativní přímé volby starostů.⁶ [Elcock 2008: 795] Pokud se zaměříme na období po roce 1990⁷, lze zmínit především postupné rozšiřová-

⁴ Samozřejmě se v případě starostů nejedná o vztah k ústavním institucím, ale analogicky o vztah k ostatním politickým institucím municipalit.

⁵ Ačkoli se žádná z politických stran nestaví proti přímé volbě, pouze menšina politických subjektů ji aktivně podporuje. V související politické diskusi se navíc objevuje řada ideových a ideologických argumentů proti přímé volbě, což patrně souvisí s nezkušeností s přímými volbami v českém politickém systému.

⁶ Selektivní zavedení představuje model, kdy je přímá volba zavedena pouze v určité kategorii obcí nebo v části teritoria státu. Fakultativní zavedení představuje model, kdy je obcím umožněno přímou volbu fakultativně implementovat.

⁷ Tuto hranici jsme zvolili proto, že v následujícím časovém úseku již v rámci střední a východní Evropy nemluvíme o konstituci nebo obnovení demokratických politických systémů, ale právě o změnách obecních pořádků

ní přímé volby starostů v německých a rakouských spolkových zemích, rozšíření přímé volby starostů na velká města v Maďarsku a následně zavedení přímé volby v Polsku a v Chorvatsku [Jüptner 2009b: 403].

Tabulka č. 1: Země se změnou způsobu volby starostů po roce 1990

Země, které zrušily nebo omezily přímou volbu	Země, které umožnily, rozšířily nebo zavedly přímou volbu
---	Rakousko
	Německo
	Norsko
	Anglie
	Polsko
	Maďarsko
	Chorvatsko
	Itálie

Zdroj: Vlastní zpracování.

Přestože je výskyt přímé volby v Evropě velmi nerovnoměrný, trend jejího rozšiřování platí pro celou Evropu. V postkomunistické střední a východní Evropě je díky zavedení přímé volby v Chorvatsku a Polsku nepřímá volba výjimkou, v jižní Evropě se k tradičním příkladům přímé volby Řecku a Portugalsku přidala v devadesátých letech Itálie. Nejméně je přímá volba zastoupena v zemích Skandinávie, Británie a Beneluxu, ale i zde se fakultativní či selektivní přímá volba v posledních desetiletích objevila (Anglie, Norsko) a prostřednictvím probíhající diskuse v Belgii [Reynaert, Steyvers 2007: 123] může být implementována i v Beneluxu s dlouhou tradicí starostů nominovaných vyšší politickou autoritou.

Škála důvodů a impulsů k zavedení přímé volby je však přes jednoznačný trend široká. K implementaci přímé volby může dojít při změně politického systému, kdy se otázky přímých voleb starostů na pozadí změny režimu nevěnuje přílišná pozornost a zároveň nejsou definovány zájmy často nově formovaných politických aktérů. Příkladem mohou být nové německé spolkové země [Wehling, Kost 2010:12-13], kde se při konzultacích o novém obecním uspořádání prosadil tzv. bádensko-württemberský model, a dále Slovensko nebo Slovinsko.

Dvě posledně uvedené země zároveň ukazují, že případný výskyt přímé volby může odpovídat tradičnímu nebo zvolenému systému veřejné správy, případně politického systému. V zemích s přímou volbou prezidenta se tak statisticky častěji setkáme i s přímou volbou starostů, což je markantní zejména v postkomunistických zemích střední a východní Evropy s rozšířeným poloprezidentským⁸ systémem.

a způsobu ustavení jejich politických orgánů.

⁸ V poloprezidentském režimu sdílejí exekutivní kompetence přímo volený volený prezident a vláda, jejíž legitimita je odvozena od parlamentu.

Tabulka č. 2: Korelace mezi přímou volbou prezidenta a starosty ve střední a východní Evropě

Nepřímá volba prezidenta a (převažující) nepřímá volba starostů	Přímá volba prezidenta a (převažující) přímá volba starostů	Nepřímá volba prezidenta a (převažující) přímá volba starostů	Přímá volba prezidenta a (převažující) nepřímá volba starostů
Lotyšsko	Slovinsko	Maďarsko	Litva
Estonsko	Chorvatsko		Česká republika
	Polsko		
	Slovensko		
	Rumunsko		
	Bulharsko		
	Ukrajina		
	Makedonie		

Zdroj: Vlastní zpracování.

Naopak v evropských konstitučních monarchiích (tj. zemích bez jakékoli volby hlavy státu) se přímá volba starostů vyskytuje pouze sporadicky, v Dánsku a ve Švédsku není umožněna vůbec. Jakkoli je však tato převažující korelace mezi výskytem přímé volby na lokální a národní úrovni evidentní, při konkrétních úpravách ústav či obecních pořádků příliš diskutována zpravidla nebývá.⁹ V uvedených konstitučních monarchiích se možnost zavedení selektivní nebo fakultativní přímé volby v případě Norska a Anglie přesto objevila. Výrazné pojitko chybí i v postkomunistických zemích. Na Slovensku došlo k zavedení přímé volby prezidenta později než k zavedení přímé volby starostů, v Polsku a v Chorvatsku byla později zavedena naopak přímá volba starostů. Lze postulovat hypotézu, že v zemích se zkušeností s přímou volbou na jedné z úrovní politického systému „padají předsudky“, diskuse o dalších implementacích přímé volby jsou více pragmatické než politické, a cesta k přímé volbě tak může být jednodušší. Naopak ve Velké Británii nebo České republice bez zkušeností s přímou volbou je diskuse více politická, a častěji se objevují ideologické argumenty, přímá volba je nahlížena jako nebezpečný experiment hrozící instalací populistických, nezkušených a nekvalifikovaných starostů či (nesprávně) jako prvek přímé demokracie¹⁰. Příkladem vypjatých diskusí je pak odstrašování kuriózními jmény jako potenciálními kandidáty, ke kterým by například v Manchesteru mohl patřit známý fotbalista David Beckham. [Copus 2004: 247]

Velmi častým způsobem rozšíření přímé volby může být kromě převzetí z vyšší úrovně politického systému nebo systému veřejné správy i převzetí z jiné kategorie obcí jako v Maďarsku [Soós 2008: 63; Marková 2009: 188] a především z jiné části federace nebo spolku jako v případě rakouských a především německých spolkových zemí. Efekt přejímání přímé volby ukazuje na její atraktivitu a popularitu mezi voliči¹¹, kteří si od ní kromě posílení své participace často slibují i odstranění neduhů spojených s politizací místní správy, nízkou transparentností, malou rozpočtovou odpovědností nebo klientelismem [Holtkamp

⁹ Konkrétně se autorovi v odborné literatuře nepodařilo najít žádnou explicitní zmínku, která by toto prokazovala.

¹⁰ Například seminář Institutu pro veřejnou správu při Ministerstvu vnitra ČR 27. 9. 2012 v Benešově svým názvem přímou starostů s přímou demokracií přímo spojil.

¹¹ Jedním ze spouštěčů změn v německých spolkových zemích bylo referendum v Hesensku v roce 1991, ve kterém se pro zavedení přímé volby starostů vyslovilo 82 % voličů. [Holtkamp 2003: 18]

2005: 13-17]. Příklady Maďarska, Rakouska a zejména německých spolkových zemí ukazují, že v případě izolovaného výskytu přímé volby v určité kategorii obcí (malé obce v Maďarsku) nebo části federace (německé spolkové země) může být pouze otázkou času, kdy část politických aktérů na základě poptávky voličů prosadí její zavedení v dalších kategoriích municipalit či částech federace [Trauner 2001: 8-15; Holtkamp 2005:23-32]. V případě postupného rozšiřování přímé volby starostů v Německu můžeme mluvit dokonce o „závistí“ jiným zemím a předhánění se v tom, která země nebude poslední a nestane se tak pomyslnou „fosílií“ [Holtkamp 2005:18]. Na druhou stranu se ale můžeme setkat i se zeměmi, kde k podobnému efektu nedošlo a přímá volba zde v omezené míře koexistovala či koexistuje s volbou nepřímou. Do této kategorie spadá mj. Norsko (experimenty a později fakultativní přímá volba), Anglie (možnost volby exekutivního modelu s přímo voleným starostou) nebo Španělsko (faktická přímá volba v nejmenších obcích v rámci přímé demokracie).

Přímá volba může být přes výše uvedené i vědomou a systémovou změnou lokální úrovně politického systému, která reaguje na problémy v jeho politické nebo administrativní dimenzi. Může se tak jednat o reakci na „přepolitizování“ místní samosprávy v případě Chorvatska [Koprič 2008: 44; Hladová 2009:362] nebo „nevládnutelnost“, nestabilitu a neefektivitu politického systému v případě Itálie [Haller 1996: 23-24]. Přímá volba jako prvek posílení exekutivního leadershipu, odpovědnosti a transparentnosti v lokálním politickém systému je zároveň součástí široké reformní vlny, která reaguje na vyčerpání systému kolegiálního rozhodování neuvolněnými zastupiteli a silnou potřebu více hierarchické politické struktury [Kersting, Vetter 2003:17; Larsen 2005:197; Guérin, Kerrouche 2008: 182]. Tento jev je patrný zejména v tzv. severoevropských systémech [Heinelt, Hlepas 2006: 22-23], které se vyznačují průměrně velkými municipalitami s vysokou zodpovědností za poskytování širokého spektra veřejných a sociálních služeb včetně oblasti školství a zdravotnictví. Zatímco v některých z těchto zemí lze na nové potřeby reagovat slučováním obcí (Švédsko, Dánsko) a novými koncepty řízení a politické komunikace jako New Public Management (Nizozemsko), v některých severoevropských státech je součástí řešení právě i přímá volba starostů. V Norsku tak v rámci experimentu mohla být přímá volba zavedena obcemi fakultativně, v Anglii si mohou municipality zvolit exekutivní model, který může obsahovat více hierarchickou samosprávu a opět i přímou volbu hlavy obce. Přímá volba se tím i přes velmi pomalé rozšiřování a zatím izolovaný výskyt může rozvinout i v severní Evropě, kde doposud narážela na odlišné tradice veřejné správy a v případě skandinávských zemí i politizované prostředí velkých municipalit, které pro prosazení přímé volby není výhodné.

Zde se dostáváme k podmínce, že pro úspěšnou implementaci přímé volby musí být její otázka využita částí politických aktérů, pro které je její zavedení výhodné. Velmi často se jedná o dlouhodobě opoziční nebo malé a neetablované občanské politické strany, pro které je přímá volba možností narušit pozici etablovaných politických stran či jejich kartelu – zde můžeme kromě opakovaně uváděného německého případu zmínit i opakované návrhy a iniciativy postupně se obměňujících českých středových stran¹². Přímá volba se snadněji prosazuje v zemích s malými municipalitami, ve kterých nejsou etablované politické strany, přičemž může být implementována postupně pro jednotlivé velikostní kategorie. Naopak pro politické strany v zastupitelských orgánech velkých měst bývá přímá volba oslabením jejich vlivu a z tohoto důvodu se jí etablované či dokonce lokálně predominantní¹³ strany

¹² Původně Evropské demokraté a Strana zelených, později například Věci veřejné [Jüptner 2009a:307].

¹³ Predominantní strana získává během několika volebních období opakovaně nadpoloviční většinu zastupitelských křesel.

zpravidla brání. Zcela nepřijatelná je pak přímá volba pro politické aktéry v případě, že se dotýká i jejich vlastní úrovně politického systému, či se jí („opticky“) výrazně přibližuje. Z tohoto důvodu nebyla přímá volba v Německu zavedena v tzv. městských státech [Holtkamp 2005], kde by si ji zákonodárci zavedli na vlastní úrovni politického systému, a v rakouské spolkové zemi Salcbursko byla nejprve zavedena s výjimkou pro hlavní město Salcburk, ve kterém byla zavedena později [Trauner 2001: 15-17]. Přesto však diskuse o demokratických deficitech zvětšujících se municipalit a integrovaných aglomerací vnáší téma přímé volby i do politizovaného prostředí integrovaných municipálních systémů.

Několikrát uváděná obecná popularita přímé volby otevírá diskusi o jejích obecných výhodách a nevýhodách. Mediální, akademická i politická diskuse je vedena snad při každém zavedení přímé volby, ne ve všech zemích má však relevantní význam. Obecně nižší význam má diskuse v zemích, kde je přímá volba zaváděna se změnou politického režimu, jelikož se ocitá ve stínu významnějších změn (Slovensko, Maďarsko, Slovinsko). Nepříliš velký je i význam diskuse v zemích, kde je přímá volba pragmaticky umožněna či zavedena v rámci rozšiřování autonomie municipalit. V německých zemích se intenzivní diskuse o přímé volbě objevila již v sedmdesátých letech minulého století [Holtkamp 2005: 17] a svůj výrazný příspěvek k ní přidala i euforie ze sjednocení Německa, přesto pronikavý vliv na prosazení přímé volby neměla. Rakouské diskusi dominovali vzhledem k napadení přímé volby ústavním soudem zejména právníci a právně zaměření autoři. V Itálii se veřejnost na reformách politického systému podílela v iniciační fázi sérií referend [Haller 1996: 23-24]. Právě srovnání Itálie a Rakouska ale jasně ukazuje, že se mohou konkrétní argumenty i očekávání spjatá s přímou volbou výrazně lišit. Zatímco v Rakousku se někteří publicisté obávali možné nevládnutelnosti systému v důsledku kohabitací (soužití starosty a většiny radních z odlišných politických táborů), Italové si naopak od zavedení přímé volby slibovali zvýšení stability a efektivitu [Haller 1996: 30]. Přesto lze zformulovat řadu „mezinárodních“ argumentů pro a proti přímé volbě, v řadě zemí se například posilování personalizace a zavádění přímé volby starostů považuje za obranu proti snižujícímu se zájmu o veřejné dění a zejména klesající volební účasti [Kersting, Vetter 2003:17]. Naopak častým a jednoznačně „mezinárodním“ argumentem proti přímé volbě je riziko kohabitace.

3. Přímá volba a exekutivní kompetence starostů

Vliv na postavení starostů má vedle způsobu volby a dalších proměnných zejména jeho vztah k exekutivním kompetencím [Klimovský 2004; Elcock 2008: 806-807; Pilet, Delvit, Steyvers & Reynaert 2009: 403]. Zejména v jihoevropských zemích se lze setkat se systémy s tradičně velmi silnými starosty, kteří jsou však voleni nepřímou, jako je tomu v případě Francie nebo Španělska. Jelikož se od zavedení přímé volby starostů často očekává jejich posílení, je zavedení přímé volby často spojeno s posílením kompetencí starostů. Starostové tak v případě Itálie, většiny německých spolkových zemí a Chorvatska se změnou způsobu volby získali i významné či veškeré exekutivní kompetence. Tato systémová implementace a komplexnější modifikace instituce starosty však v žádném případě není automatická a stejně jako na národní úrovni politických systémů dochází i k implementacím, které neruší kolektivní exekutivy a neposilují starostovy kompetence. Příkladem může být německé Hesensko, které spojilo přímou volbu se svým historickým magistrátním zřízením, a zejména část rakouských spolkových zemích, ve kterých jsou exekutivní kompetence či jejich významná část v rukou obecního představenstva (*Gemeindevorstand*) [Trauner 2001: 189-197]. V obou případech

je starosta pouze jedním z členů kolektivní exekutivy.

Postavení a role starostů jsou zároveň předmětem zpracování tzv. horizontálních typologií, které se zabývají vztahy mezi politickými institucemi obcí. Bäckova typologie [Heinelt, Hlepas 2006: 29-30] rozlišující vládu shromáždění, parlamentarismus, semiprezidencialismus a prezidencialismus¹⁴, která představuje analogii forem vlád známých z národních úrovní politického systému. Mouritzen a Svava pak vytvářejí typologii, která je terminologicky více přizpůsobena komunální úrovni [Heinelt, Hlepas 2006: 31-33]. Následující zařazení jednotlivých zemí přitom nevychází z původní typologie, ale její aplikací Heineltem, Hlepasem a autory knihy *The European Mayor* [Bäck, Heinelt, Magnier 2006].

Tabulka č. 3: horizontální typologie Mouritzena s Svary v aplikaci Heinelta a Hlepas

Systém místní vlády	Zařazené země
Systém silného starosty	Francie, Itálie, Řecko, Portugalsko, Španělsko, Polsko, Maďarsko, Německo s výjimkou Hesenska, šest z devíti rakouských spolkových zemí a část anglických systémů
Systém vůdce výboru	Dánsko, Švédsko, zbylé rakouské spolkové země, některé anglických systémů
Systém kolektivního grémia	Belgie, Nizozemsko, Švýcarsko, Česká republika, Hesensko, část anglických systémů
Systém rady a manažera	Irsko

Zdroj: Vlastní zpracování dle [Heinelt, Hlepas 2006: 34].

Na výše uvedené aplikaci je patrné, že existují i systémy silného a zároveň nepřímo voleného starosty, na druhé straně je však již samotné zavedení přímé volby vnímáno jako důvod k zařazení do „vyšší kategorie“ jako v případě části rakouských spolkových zemí, resp. Německa, které sice zavedlo přímou volbu, ale kompetence a postavení starostů se v jednotlivých spolkových zemích stále výrazně odlišují.

Pokusem o zpřesnění zařazení jednotlivých případů bylo i vytvoření indexu síly starostů (IS) evropským týmem odborníků generováním na základě devíti proměnných. [Heinelt, Hlepas 2006: 37-38] Způsob volby starostů byl pouze jedním z kritérií, a i proto získali nejvyšší index Francie a Španělsko s nepřímou volbou, a naopak spíše nižšího indexu dosáhly kromě zemí s nepřímou volenými starosty i Polsko či Portugalsko s volbou přímou. [Heinelt, Hlepas 2006: 37-38] Ukazuje se tak, že vedle způsobu volby a exekutivních kompetencí může v postavení starostů hrát roli i souběh volebního období, odvolatelnost starosty nebo vztah ke stranickému systému s ohledem na většinu v zastupitelském grémiu.

4. Periodizace české diskuse

Českou diskusi o přímé volbě navrhuji rozdělit do tří časových úseků, na fáze *bez diskuse*, *diskusi* a *implementaci*.

V první fázi „bez diskuse“ se téma přímé volby objevovalo zcela okrajově a nepřilíh

¹⁴ O charakteristice jednotlivých typů pojednávají blíže například Heinelt a Hlepas. [Heinelt, Hlepas 2006: 30]

prioritní návrhy na zavedení přímé volby starostů byly formulovány především malými ne-parlamentními stranami pravého středu či starostovskými hnutími [Jüptner 2009a: 307], na které relevantní parlamentní strany ani nemusely reagovat.

Tabulka č. 4 – periodizace diskuse o přímé volbě starostů

Fáze	období
bez diskuse	do 2006
diskuse	2006–2010
implementace	od 2010

Zdroj: Vlastní zpracování.

Druhá etapa „diskuse“ se překrývá zejména s obdobím Topolánkovy vlády, která si na základě zejména programového směřování koaliční Strany zelených vytkla ve svém programovém prohlášení za cíl *otevřít diskusi o zavedení přímé volby starostů*¹⁵, který měl být naplněn prostřednictvím zpracování srovnávací studie se zahraničními právními úpravami s důrazem na země Evropské unie a rozboru stávající právní úpravy s ohledem na možnost přímé volby. [Jüptner 2009a] Výsledný materiál nazvaný *Analýza možností zavedení přímé volby starostů v ČR* zpracovaný Ministerstvem vnitra se stal hlavním podkladovým materiálem diskuse. Z četných obsahových i faktografických nedostatků analýzy bylo patrné, že otázka přímé volby není prioritní, negativní byly rovněž samotné závěry „analýzy“, které upozorňovaly na četná rizika zavedení přímé volby. Nízká priorita či převažující negativní postoje byly patrné i z příspěvků konference *Dokončení reformy a aktuální aspekty veřejné správy*, kterou pořádalo Ministerstvo vnitra v červnu 2008, a která předcházela zpracování výše uvedené analýzy. Příspěvky Ministerstva vnitra i Svazu měst a obcí vyzněly negativně, pro přímou volbu se vyjádřil pouze zástupce tehdy nově založeného Sdružení místních samospráv [Jüptner 2009a: 307-313]. Tuto druhou fázi lze tedy charakterizovat tak, že prioritou byla pouze diskuse, nikoli samotné zavedení přímé volby.

Třetí etapa se překrývá s funkčním obdobím Nečasovy vlády. Její programové prohlášení a úkoly vyjadřovaly koaliční kompromis, který spočíval v zadání *důkladné analýzy s cílem vytvořit podmínky pro přímou volbu starostů v malých obcích ve volbách v roce 2014*, přičemž prostředkem měla být *mezinárodní srovnávací studie pro možnost zavedení přímé volby starostů, primátorů a hejtmanů*.¹⁶ Vznikla tedy nová verze původní analýzy, která se svým obsahem od původní analýzy příliš nelišila. Většina pasáží původní analýzy byla přejata i do nového dokumentu včetně zpracování slovenského modelu a neaktuálního zpracování německého modelu, jako i faktografických chyb v přehledu evropských zemí. Novou částí dokumentu se stalo zpracování polské přímé volby i postavení nepřímo volených francouzských starostů, a zejména analýza možností implementace přímé volby starostů do českého obecního pořádku. Zcela odlišné jsou pak závěry dokumentu. Zatímco původní analýza se

¹⁵ Analýza možností zavedení přímé volby starostů [http://www.mvcr.cz/clanek/informace-opriprave-analyzy-moznosti-zavedeni-prime-volby-starostu-v-cr-a-vyzva-k-zasilanipodnetu-a-pripominek-k-teto-problematice.aspx; ověřeno ke dni 30. 5. 2009].

¹⁶ Analýza možností zavedení přímé volby starostů [http://www.mvcr.cz/odk2/clanek/informace-o-moznosti-zavedeni-prime-volby-starostu-v-cr.aspx; ověřeno ke dni 23. 10. 2012]

přikláníla k „zachování současného modelu organizace územní veřejné správy a k hledání cest k odstranění nesporně existujících problémů v rámci tohoto modelu,“¹⁷ nový dokument je přímé volbě více otevřený: „Bude-li nicméně politicky rozhodnuto o zavedení přímé volby starostů v ČR, obsahuje tento materiál i návrh možného zakotvení přímé volby do českého právního řádu.“¹⁸ Druhá verze analýzy tedy přímou volbu explicitně přenechává politickému rozhodnutí. To je dané programovým prohlášením vlády, která tak následně nechala zpracovat a schválila věcný záměr ústavní novely, která by připravila podmínky pro přímou volbu.¹⁹ Třetí fázi tak bezpochyby můžeme označit jako implementaci přímé volby. Výsledek tohoto procesu je však nejistý, neboť přímé volbě může zabránit možná absence ústavní většiny návrhových, případně se v dalších fázích implementace může projevit zatím latentní odpor části vládní koalice, ve které je po rozpadu Věcí veřejných jediným výrazným zastáncem přímé volby hnutí Starostové a nezávislí, resp. aliance tohoto hnutí se stranou TOP09. [Šaradín 2010: 83] Samotný záměr zavést přímou volbu pouze v malých obcích je přitom vyjádřením koaličního kompromisu, v rámci kterého ODS nechtěla přímou volbu „vpustit“ do větších municipalit a chtěla ji ponechat ve „světě“ nezávislých starostů malých obcí.²⁰ V tomto kontextu nelze vyloučit ani nové otevření této otázky v rámci přípravy nového programového prohlášení vlády, které by mělo reagovat na nový formát vládní koalice poté, co se z původních Věcí veřejných vyčlenila nová koaliční strana LIDEM.

5. Navržený model přímé volby

Základním parametrem přímé volby je její rozsah, tj. vymezení tzv. malých obcí. Analýza Nečasovy vlády nabídla dvě varianty. První z nich předpokládá pevné vymezení obcí s přímou volbou pomocí stanoveného maximálního počtu obyvatel, přičemž starosta by se přímo volil v obcích do 1 500 obyvatel dle údajů z evidence obyvatel k 1. lednu v roce voleb. Druhá varianta, která se jako preferovaná promítnula do navazujících legislativních návrhů, počítá s přímou volbou starostů v obcích, ve kterých se nevolí rada.²¹ Tato varianta by v podstatě znamenala zavedení fakultativní přímé volby, v rámci které by si místní samosprávy mohly zvolit model s radou či přímou volbou na základě určení přesného počtu volených zastupitelů v rámci zákonem stanoveného rozmezí. Při realizaci této varianty by si i nejmenší obec v České republice prostřednictvím stanovení maximálního počtu patnácti zastupitelů mohla zvolit model s nepřímou volbou, naopak i města s počtem obyvatel do 10 000 by si mohla prostřednictvím určení minimálního počtu zastupitelů zvolit model s přímou volbu. Ačkoli je tato varianta v jednotlivých podkladových materiálech preferována, dle informací ze semináře Institutu pro veřejnou správu *Přímá volba starostů a prvky přímé demokracie*

¹⁷ Analýza možností zavedení přímé volby starostů [<http://www.mvcr.cz/clanek/informace-opriprave-analyzy-moznosti-zavedeni-prime-volby-starostu-v-cr-a-vyzva-k-zasilanipodnetu-a-pripominek-k-teto-problematice.aspx>; ověřeno ke dni 30. 5. 2009].

¹⁸ Analýza možností zavedení přímé volby starostů [<http://www.mvcr.cz/odk2/clanek/informace-o-moznosti-zavedeni-prime-volby-starostu-v-cr.aspx>; ověřeno ke dni 23.10.2012]

¹⁹ Celý proces je v podrobnějších krocích patrný z usnesení vlády č. 8/2011, 555/2011 a 55/2012.

²⁰ Přes interní povahu koaličních jednání lze tento závěr podpořit například obsahem příspěvku poslance TOP 09/STAN Stanislava Polčáka na semináři Institutu pro veřejnou správu *Přímá volba starostů a prvky přímé demokracie v ČR 27.9.2012* v Benešově.

²¹ Analýza možností zavedení přímé volby starostů [<http://www.mvcr.cz/odk2/clanek/informace-o-moznosti-zavedeni-prime-volby-starostu-v-cr.aspx>; ověřeno ke dni 23.10.2012]

v ČR 27. 9. 2012 v Benešově se diskuse vrací na začátek k variantě s pevným vymezením malých obcí prostřednictvím určení maximální hranice počtu obyvatel, přičemž na přesném počtu obyvatel malých obcí se koaliční strany doposud neshodly. Ve hře je tak stále celá řada konkrétních řešení, o politickém charakteru diskuse vypovídá komentář poslance TOP 09/STAN Stanislava Polčáka, který v rámci svého příspěvku zmínil vypjaté koaliční jednání, na kterém se při marném jednání o shodě nad vymezením malých obcí zeptal premiér Petr Nečas předsedy poslaneckého klubu TOP09/STAN Petra Gazdíka, kolik obyvatel má obec Suchá Loz, ve které Gazdík starostoval. Gazdík měl odvětit, že kolem 1 100, načež premiér rezolutně uzavřel, že starostové budou tedy přímo voleni v obcích do 1 200 obyvatel.²²

Varianta fakultativní volby mezi modelem s radou a přímou voleným starostům demonstruje, že navrhovaný model počítá s modelem silného starosty, který přebírá kompetence rady jako exekutivního kolegia místních samospráv, resp. získává vlastní a silné exekutivní kompetence. Naplňuje se tak dosavadní linie vládních dokumentů, která posílení starostových kompetencí patrně na základě inspirace slovenským modelem předpokládala již v první „analýze“ Topolánkovy vlády a s variantou ponechání stávajícího exekutivního modelu nikdy nepracovala. Dle linie vládních návrhů by tak pravomoci přímo volených starostů byly souhrnem jejich současných pravomocí a pravomocí rady.

Z hlediska vztahu starosty a zastupitelstva dochází k výraznému oddělení, funkce starosty by tak měla být neslučitelná s funkcí člena zastupitelstva. Starosta by zároveň své zástupce jmenoval z řad zastupitelů, a to bez nutnosti získat souhlas zastupitelstva. Dochází tak k výraznému oddělení kontaktních ploch mezi oběma institucemi, které by mohlo být eliminováno tím, že by starosta jednání zastupitelstva zpravidla vedl. Jelikož se vládní dokumenty nezmiňují o změně spočívající ve zřízení instituce tzv. druhé špičky (předsedy zastupitelstva, „prvního radního“), lze předpokládat, že by starosta jednáním zastupitelstva i nadále předsedal.

Předložené návrhy předpokládají podobně jako u většiny aktuálnějších implementací přímé volby souběh termínu voleb starosty a zastupitelstva. V diskusi o volbě vhodného volebního systému byl kladen důraz na riziko prodražení komunálních voleb. Z tohoto důvodu byl součástí diskuse od jejího počátku „slovenský“ jednokolový většinový systém, přičemž Sdružení místních samospráv původně navrhovala levnější „slovenský“ systém v malých obcích a dvoukolový většinový systém s požadavkem zisku absolutní většiny ve větších municipalitách [Jüptner 2009a: 308]. Navazující analýza Nečasovy vlády však již uvádí, že „z hlediska nákladů, organizační jednoduchosti a srozumitelnosti pro občany se jeví jako nejvhodnější řešení systém jednokolové volby s relativní většinou,²³“ přičemž tento závěr není následnými legislativními návrhy zpochybněn.

6. Závěr

V rámci vypořádání výzkumných otázek lze konstatovat, že přímá volba starostů patří k jednoznačnému evropskému trendu, který není omezen na určitou skupinu zemí či typ municipálního systému. Existuje korelace mezi úspěšnými implementacemi přímé volby a zkušeností s přímou volbou z jiné úrovně politického systému, u které však není možné

²² Ze semináře neexistuje sborník příspěvků a tuto část obsahu Polčákova příspěvku tak zaznamenal přítomný autor předloženého textu.

²³ Analýza možností zavedení přímé volby starostů [<http://www.mvcr.cz/odk2/clanek/informace-o-moznosti-zavedeni-prime-volby-starostu-v-cr.aspx>; ověřeno ke dni 23.10.2012]

prokázat kauzalitu. Samotné zavedení přímé volby přitom neznamena automatickou změnu postavení starostů, do kterého se promítá tradiční systém místní vlády. Motivy průniku přímé volby do legislativní agendy jsou částečně společné, částečně však individuální pro jednotlivé země. S výjimkou severovýchodních zemí a Anglie dochází k přímé volbě často na základě politických rozhodnutí bez těsné souvislosti s širšími reformami nebo relevantní odbornou diskusí. Místní vlády se na přímou volbu po implementaci přímé volby zpravidla adaptují a není zaznamenán případ, kdy by zavedení přímé volby v konkrétní zemi či regionu výrazně ohrozilo funkčnost místní samosprávy. Přímá volba se mezi občany ukázala jako populární [Holtkamp 2005: 18] a v zemích s její implementací se neobjevují relevantní iniciativy za její revizi, ačkoli často neplní očekávání s ní spojená. Z důvodu její popularity se přímá volba po jejím zavedení často rozšiřuje i do dalších kategorií municipalit nebo částí federace. [Trauner 2001: 15-20; Wehling, Kost 2010: 13] Ze stejného důvodu se zpravidla žádná politická strana nestaví jednoznačně proti přímé volbě, ačkoli relevantní strany přímou volbu vzhledem k souvisejícímu omezení vlastní moci na lokální úrovni nepreferují.

Česká diskuse a implementace odpovídá evropským zkušenostem v několika ohledech. Je vyjádřením politických zájmů jednotlivých aktérů. V první fázi (do roku 2006) nebyly strany prosazující přímou volbu relevantní či dostatečně silné, ve druhé fázi (vláda Mirka Topolánka) prosadily omezenou diskusi, aby po svém posílení ve vládě Petra Nečase (2010) prosadily omezené zavedení přímé volby, která však během dlouhé implementace může být ještě suspendována. Odpůrci přímé volby se proti ní přímo nevymezují a snaží se ji eliminovat v rámci diskuse o (možnosti) vymezení malých obcí a upozorňováním na rizika vyplývající z kohabitace či úskalí její implementace obecně. Vzhledem k latentnímu a pragmatickému nepreferování přímé volby stranami se silným zastoupením v zastupitelstvech měst [Šaradín 2010: 83] nelze automaticky předjímat, že koaliční záměr implementace přímé volby získá podporu potřebné ústavní většiny, postoje většiny relevantních stran jsou stále nastavené s možností rozkročení ke stanovisku pro i proti návrhu v závislosti na genezi legislativních návrhů i politické situaci. Naopak postoje zájmových sdružení obcí jsou více transparentní, Svaz měst a obcí se prostřednictvím svých představitelů vyslovuje proti přímé volbě, Sdružení místních samospráv propojené s hnutím STAN je jedním z hlavních iniciátorů zavedení přímé volby. I v České republice se bez přímé vzájemné souvislosti potkává přímá volba starostů s přímou volbou prezidenta, přičemž případné problémy spojené s přímou volbou prezidenta patrně mohou ovlivnit i křehký záměr implementace přímé volby starostů. Buď-li přímá volba v omezeném rozsahu realizována, lze předpokládat její další rozšiřování. I proto patrně pokračuje diskuse o jejím rozsahu i lavírování mezi selektivní a fakultativní přímou volbou.

Pro konkrétní navrhovaný model přímé volby jsou charakteristické dva momenty. Primárně je zpracován bez nosné a aktuální evropské komparace a zpracování relevantních zkušeností evropských zemí, odhadované dopady přímé volby jsou v analytických materiálech často spíše nepodloženými domněnkami.²⁴ Druhým momentem je silná inspirace slovenským modelem přímé volby a vymezení starosty. Inspirace slovenským modelem je od začátku diskuse patrná jak u úředníků Ministerstva vnitra (kteří se v citovaných analytických materiálech původně stavěli proti přímé volbě) i u Sdružení místních samospráv jako jednoho z hlavních iniciátorů přímé volby, které analogicky ke slovenskému modelu

²⁴ Nejdůležitější chyby byly v analýzách průběžně odstraňovány, v přílohách věcného záměru návrhu ústavního zákona je i rozšířen vzorek evropských zemí (mj. Anglie, Belgie), vzhledem k nesymetrickému zpracování a částečné i neaktuálnosti však podkladem pro konkrétní implementaci stále být nemůže.

prosazuje model silného starosty. V zahraniční komparaci analýz Topolánkovy i Nečasovy vlády je slovenský model výrazně nadreprezentován a předpokládané dopady i zkušenosti se zpravidla vztahují právě k němu. I výsledný model zachycený vládními dokumenty je v podstatě totožný se slovenským modelem. Stejně jako ve slovenské předloze se v návrhu objevuje relativní většinový systém, neslučitelnost funkcí starosty a zastupitele, a zejména soustředění klíčových exekutivních kompetencí v rukou starosty. Absurdní je, že se ministerské analýzy odkazují na význam tradice systému místní vlády v českých zemích do roku 1864, aniž by to jejich autory neupozornilo na fakt, že slovenský model je zejména ve svých volebních aspektech poměrně ojedinělý a především vůbec neodpovídá tradicím systému českého. Zde se dostáváme k nedostatku zpracování zahraniční komparace, která díky nezhnutí například rakouského modelu znemožnila zpracovat systém, který odpovídá českým tradicím až do uvedeného devatenáctého století, a přímá volba v něm byla v devadesátých letech částečně zavedena, navíc bez nutnosti odstranění kolektivní exekutivy jako součásti tohoto tradičního modelu. Čeští starostové jsou již nyní díky velikosti obecních administrativ, častému uvolnění z funkce, předsedání jednáním zastupitelstva a rady i nesoutěživým komunálním politickým systémům v menších municipalitách velmi silní a přenos hlavních exekutivních kompetencí bezpochyby povede k jejich dalšímu výraznému posílení. Paradoxní dále je, že kopírování slovenského modelu nebylo důsledné tam, kde by bylo vhodné. Výsledný návrh rizika spojená s kohabitací díky tomu spíše prohlubuje, ačkoli jedním z cílů vládních záměrů bylo je eliminovat. Česká vláda tak při inspiraci slovenským modelem nezohlednila instituci rady, která na Slovensku může fungovat jako výbor zastupitelstva a poradní orgán starosty. Na rozdíl od slovenského modelu také v navrhovaném českém modelu nebude nominace místostarosty podléhat schválení zastupitelstva. [Jüptner, Ezechiášová 2009: 207] Tyto parametry společně s oddělením starosty a zastupitelstva a jednokolovým většinovým systémem mohou rizika s kohabitací rozšiřovat. Zodpovězení otázky, zda byla inspirace slovenským modelem způsobena dobrými osobními kontakty mezi úředníky obou ministerstev vnitra, nedostatky autorů vládních analýz ve znalostech angličtiny a němčiny nebo rodištěm poslanců Stanislava Polčáka a Petra Gazdíka ve Zlínském kraji tvořícím „slovenské pomezí“, není předmětem tohoto textu. Je však zajímavou součástí poznání postupných implementací přímé volby starostů v Evropě, v jejímž rámci byla mj. přímá volba starostů v severoněmeckých zemích zavedena v rámci demontáže anglosaského „okupačního“ modelu [Holtkamp 2005] a na konkrétní podobu chorvatské implementace měli vliv američtí poradci. [Podolnjak 2010: 127-128]

LITERATURA:

- Analýza možností zavedení přímé volby starostů. Dostupný z WWW <<http://www.mvcr.cz/clanek/informace-opriprave-analyzy-moznosti-zavedeni-prime-volby-starostu-v-cr-a-vyzva-k-zasilanipodnetu-a-pripominek-k-teto-problematice.aspx>> [cit. 2009-05-20].
- Analýza možností zavedení přímé volby starostů. Dostupný z WWW <<http://www.mvcr.cz/odk2/clanek/informace-o-moznosti-zavedeni-prime-volby-starostu-v-cr.aspx>> [cit. 2012-10-23].
- BÄCK, H.; HEINELT, H.; MAGNIER, A. (ed.)(2006). *The European Mayor*. Wiesbaden: VS. ISBN 978-3-531-14574-7.

- BALÍK, S. (2012). *Studie ke komunálním volbám 2010*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5854-5.
- BERNARD, J.; KOSTELECKÝ, T.; ILLNER, M.; VOBECKÁ, J. (2011). *Samospráva venkovských obcí a místní rozvoj*. Praha: SLON. ISBN 978-80-7419-069-8. ISSN 0038-0288.
- BERNARD, J. (2012). Individuální charakteristiky kandidátů ve volbách do zastupitelstev obcí a jejich vliv na volební výsledky. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. Vol. 48, no. 4, s. 613-640. ISSN 0038-0288.
- COPUS, C. (2004). *Party Politics and Local Government*. Manchester: Manchester University Press. ISBN 0-7190-6635-2.
- ELCOCK, H. (2008): Elected Mayors: Lesson Drawing from Four Countries. *Public Administration*, vol. 86, no. 3, s. 795-811. ISSN 1467-9299.
- GUÉRIN, É.; KERROUCHE, É. (2008). From Amateurs to Professionals: The Changing Face of Local Elected Representatives in Europe. *Local Government Studies*. Vol. 34, no. 2, s. 179-201. ISSN 1743-9388.
- HALLER, J. (1996). *Die Direktwahl des Bürgermeisters im neuen Gemeindegewahlgesetz in Südtirol: gesetzliche Grundlagen und politische Auswirkungen*. Diplomová práce. Salzburg: Universität Salzburg.
- HEINELT, H.; HLEPAS, N. (2006). Typologies of Local Government Systems. In BÄCK, H.; HEINELT, H.; MAGNIER, A. (eds.), *The European Mayor. Political Leaders in the Changing Context of Local Democracy*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. ISBN 978-3-531-14574-7.
- HOLTKAMP, L. (2005). Reform der Kommunalverfassungen in den alten Bundesländern – eine Ursachenanalyse. In BOGUMIL, J.; HEINELT, H. (eds.). *Bürgermeister in Deutschland. Politikwissenschaftliche Studien zu direkt gewählten Bürgermeistern*. Wiesbaden: VS. ISBN 978-3-531-14541-9.
- HLADOVÁ, M. (2009). In JÜPTNER, P.; POLINEC, M. a kol. *Evropská lokální politika 2*. 1. vyd. Praha: IPS FSV UK, s. 349-371. ISBN 978-80-254-3510-6.
- ILLNER, M. (2001). Formování lokálních mocenských elit se zvláštním zřetelem na úlohu starostů, In HAMPL M. a kol. *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 251-274. ISBN 80-902686-6-8.
- JÜPTNER, P. (2009a). Ministerská diskuse k případnému zavedení přímé volby starostů: velmi nízká priorita? *Acta Politologica*, roč. 1, č. 3. ISSN 1803-8220.
- JÜPTNER, P. (2009b). Místo závěru - kudy dále ve výzkumu lokální politiky?. In JÜPTNER, P.; POLINEC, M. a kol. *Evropská lokální politika 2*. 1. vyd. Praha: IPS FSV UK, 2009, s. 393-405. ISBN 978-80-254-3510-6.
- JÜPTNER, P.; EZECHIAŠOVÁ, M. (2009). Slovensko. In JÜPTNER, P.; POLINEC, M. a kol. *Evropská lokální politika 2*. 1. vyd. Praha: IPS FSV UK, 197-231. ISBN 978-80-254-3510-6.
- JÜPTNER, P.; POLINEC, M. a kol. (2009). *Evropská lokální politika 2*. 1. vyd. Praha: IPS FSV UK. ISBN 978-80-254-3510-6.
- JÜPTNER, P. (2011). Le système local Tchèque: un modèle a l'écart des tendances européennes? *Revue de l'Institut du Monde et du Développement*. Vol. 1, no. 2, s. 103-118. ISSN 2117-2633.
- KLIMOVSKÝ, D. (2004). Vplyv spôsobu kreovania starostu na jeho pozíciu v lokálnej samospráve. In: LOVAŠ, L. (ed.). *Teória a prax verejnej správy. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, s. 70-74. ISBN 80-709-7637-3.

- KOPRIĆ, I. (2008). Independent Local Lists in Croatia: In Search for a Composite Theoretical Frame. In REISER, M.; HOLTMANN, E. (eds.) *Farewell to the Party Model? Independent Local Lists in East and West European Countries*. Wiesbaden: VS, s. 39-61. ISBN 978-3-531-15687-3.
- KOST, A.; WEHLING, H.G. (eds.) (2010). *Kommunalpolitik in deutschen Ländern*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag GmbH. ISBN 978-3-531-17007-7.
- LARSEN, H.O. (1995). Transforming Political Leadership: Models, Trends and Reforms. In BERG, R.; RAO, N. (eds.). *Transforming Local Political Leadership*. London: Palgrave Macmillan, s. 195-211. ISBN 978-1-403-99283-3.
- MARKOVÁ, K. (2009). Maďarsko. In JÜPTNER, P.; POLINEC, M., *Evropská lokální politika 2*. 1. vyd. Praha: IPS FSV UK, s. 169-196. ISBN 978-80-254-3510-6.
- PODOLNJAK, R. (2010). Institutional Reform of the Croatian Local Government: from cabinets to directly elected mayors and county governors. *Politička misao*, Vol. 47, no. 5, s. 117-143. ISSN 0032-3241.
- REYNAERT, H.; STEYVERS, K. (2007). Towards a direct election of mayors in Belgium: giving up representation or giving in to political renewal? *Representation*, vol. 43, no. 2, s. 123-136. ISSN 0034-4893.
- REYNAERT, H.; STEYVERS, K.; DELWIT, P.; PILET, J.B. (2009). The Quasi-Presidentialisation of Local Political Systems. In REYNAERT, H.; STEYVERS, K.; DELWIT, P.; PILET, J.B. (eds.). *Local Political Leadership in Europe. Town Chief, City Boss or Loco President?* Brugge: Vanden Broele. ISBN 978-90-8584-937-7.
- RINGLEROVÁ, Z. (2009). Typologie komunálních systémů. In JÜPTNER, P.; POLINEC, M. a kol. *Evropská lokální politika 2*. 1. vyd. Praha: IPS FSV UK, s. 37-53. ISBN 978-80-254-3510-6.
- RYŠAVÝ, D. (2010). Glossa marginalis. Nejmladší zastupitelé, co o nich víme? *Acta Politologica*. Roč. 2, č. 3, 73-85. ISSN 1803-8220.
- RYŠAVÝ, D.; ŠARADÍN, P. (2011). *Zastupitelé českých měst a obcí v evropské perspektivě*. Praha: SLON. ISBN 978-8-074-19042-1.
- SOÓS, G. (2008): Local nad national parties in Hungary. In REISER, M.; HOLTMANN, E., *Farewell to the Party Model? Independent Local Lists in East and West European Countries*. Wiesbaden: VS, s. 62-84. ISBN 978-3-531-15687-3.
- ŠARADÍN, P. (2010). Direct elections of mayors in Czech republic? Data from research and political support. *Contemporary European Studies*. 2/2010. ISSN 1802-4289.
- TRAUNER, G. (2001). *Der direkt gewählte Bürgermeister*. Linz: IKW. 978-3-901-70308-9.
- VETTER, A.; KERSTING, N. (eds.). (2003). *Reforming Local Government in Europe. Closing the Gap between Democracy and Efficiency*. Opladen: Leske + Budrich. ISBN 978-3-810-03958-3.